

SPRÁVA O SPRACOVANÍ ČASTI ARCHÍVNEHO FONDU VYSOKÁ VOJENSKÁ LETECKÁ ŠKOLA SNP V KOŠICIACH VO VHA BRATISLAVA A VYDANÍ 1. DIELU INVENTÁRA

MILAN ONDRUŠ

ONDRUŠ, M.: Report on the Processing of a Part of the Archive Collection of the SNU Military Aviation Academy in Košice in VHA Bratislava and the Issue of the 1st Part of the Inventory. *Vojenská história*, 1, 24, 2020, pp 162 - 166, Bratislava.

The author informs that the Military Historical Archive in Bratislava completed processing of a part of the collection *Slovak National Uprising Military Aviation Academy* and at the same time, the first part of the file material inventory from 1951 – 1970 has been issued. Several definitions of the terms used are provided in the introduction: access to archival documents, analytical archive tools – inventory, catalogue and general register, archival collection.

After the introduction, the study touches on the subject of conditions of the higher military education in the 1960's and 1970's, summarising the milestones in the previous development of the CS military aviation education from the 1920's, followed by a brief description of development in the 1930's until the German invasion in the CSR. In particular, it deals with the Slovak air forces at the time of the World War 2 and later.

The author states that considering the new needs for the preparation of pilots and aviation specialists, the SNU Military Aviation Academy in Košice was founded on 1 September 1973 (SNU MAA), overseeing two aviation educational units in Košice and Pířerov. From 1 November 1986, SNU MAA became the training centre for educating the research workers. In order to improve the quality of the aviation training, an aviation school department was created in Piešřany as of 1 September 1987. After November 1989, a significant stage in the academy development occurred. Based on the received military doctrine and the changed foreign political bonds, the structure, tasks and content of the military education was reviewed. Significant changes were made to the SNU MAA organisational structure. In 1991, the school was divided to an academic part and to the Aviation Training Centre, under the scope of which the Foreign Aviation Training Centre originated. Subordination of the aviation school units was changed and the faculties were renamed. The Command-Engineering Faculty was transformed to Aviation Faculty and the Military-Engineering Faculty turned into the Faculty of Aviation and Security Technology. At this time, civil students also started attending MAA. In its activity, the school fully followed the national Act on Higher Education. After the split of the Czech and Slovak Federal Republic, the SNU Military Aviation Academy was renamed to the Military Aviation Academy of the General Milan Rastislav Štefánik and in 1996 to the Military Aviation Academy of Gen. M. R. Štefánik in Košice. On 1 October 2001, the Training Squadron of the Military Aviation Academy of Gen. M. R. Štefánik in Košice was established.

Military History - Archives. Czechoslovakia. Archival Collection – SNU Military Aviation Academy in Košice.

Vo vojenskom historickom archíve v Bratislave bolo ukončené spracovanie časti fondu *Vysoká vojenská letecká škola Slovenského národného povstania* a zároveň bol vydaný prvý diel inventára spisového materiálu z rokov 1951 – 1970.

Nakoľko táto správa nie je určená len odbornej verejnosti, ale aj laickej, uvádza niekoľko definícií používaných výrazov:

– Sprístupňovanie archívnych dokumentov je súhrn odborných činností, ktorých účelom je umožniť prístup k informáciám, ktoré obsahujú. Efektívne využívanie archívnych dokumentov predpokladá ich správne usporiadanie a vypracovanie takých archívnych pomôcok, ktoré zabezpečia ich evidenciu, poskytnú náležitý prehľad a informácie o ich obsahu.

– Analytické archívne pomôcky poskytujú podrobné, čiže analytické informácie o archívnych dokumentoch, kde patria inventár, katalóg a generálny register.

– Inventár je archívna pomôcka obsahujúca súpis inventárnych jednotiek archívneho fondu. Má pevnú štruktúru. Titulný list obsahuje názov archívu a pracovníka, ktorý archívny fond spracoval, názov archívneho fondu, časové rozpätie fondu a druh pomôcky. V úvode poskytuje informácie o pôvodcovi archívneho fondu, dejinách a obsahu fondu, jeho archívnu charakteristiku a protokolárny záznam o vypracovaní archívnej pomôcky. Za úvodom nasleduje súpis inventárnych jednotiek. Pomocný aparát sa skladá zo zoznamu skratiek, registrov a obsahu. Záver inventára tvorí tiráž, ktorá obsahuje okrem údajov uvedených na titulnej strane, aj údaje o počte strán inventára, počte vyhotovených exemplárov a meno a dátum schválenia inventára. Inventár môže byť čiastkový, dočasný, skupinový a združený.

– Katalóg je archívna pomôcka obsahujúca podrobný opis katalogizačných jednotiek. Katalóg sa môže vypracovať na úrovni fondu, archívu alebo aj na úrovni viacerých archívov. Podrobne sprístupňuje obsahu archívneho fondu alebo archívnej zbierky alebo jeho/jej časti. Na úrovni fondu môže byť systematický alebo tematický katalóg. Na úrovni viacerých archívov sa vyhotovuje len tematický katalóg. Katalóg sa vyhotovuje v knižnej forme a má pevnú štruktúru, ktorá je takmer totožná so štruktúrou inventára, len namiesto inventárneho súpisu, katalóg obsahuje súpis katalogizačných jednotiek.

– Sprístupnenie archívneho fondu inventárom – vypracovanie inventára je činnosť nadväzujúca na tú najdôležitejšiu, ktorá mu predchádza a tou je samotné spracovanie archívneho fondu. Sú to dve samostatné, avšak úzko späté činnosti. Inventár sa vypracúva iba k usporiadaným fondom. Rozoznávame viaceré typy inventárov – čiastkový, ktorý vypracúvame k bádateľsky najfrekvovanejšej časti fondu (fondového oddelenia) a inventár celého fondu vypracujeme až po usporiadaní všetkých jeho častí. Inventáre fondov toho istého charakteru, ktorých pôvodcovia mali rovnakú kompetenciu (napr. slúžnovské úrady, notárske úrady, miestne národné výbory a pod.), môžeme podľa určitého hľadiska zoradiť do združeného inventára. V rámci archívnych pomôcok má inventár špecifické postavenie, pretože ako jediný z pomôcok petrifikuje štruktúru archívneho fondu a ako analytická pomôcka plní predovšetkým evidenčnú a orientačnú, až potom informačnú funkciu.

– Archívny fond je súbor archívnych dokumentov pochádzajúcich z registratúry toho istého pôvodcu alebo z činnosti fyzickej osoby, ktorá nevytvára registratúru. Za archívny fond považujeme len taký súbor, v ktorom archívne dokumenty tvoria organický systém, a pre ktorý je príznačná vnútorná súvislosť jeho častí vyjadrená spoločným pôvodcom. Pre potreby archívnej praxe rozoznávame fondy jednoduché a zložité, uzatvorené a neuzatvorené, individuálne a typové.

Vojenské vysoké školstvo v 60. a 70. rokoch 20. storočia, podobne ako aj civilné, prežívalo svoj veľký rozvoj. Dôvodom boli vtedajšie vojensko-politické podmienky, ktoré s prihliadnutím na celkový svetový vývoj a bipolárne rozdelenie sveta na socialistický a kapitalistický tábor vyžadovalo mnohopočetné, kvalitné a dobre vyzbrojené armády. Poskytovali mladým mužom vyššie vojenské a zároveň civilné vysokoškolské štúdium v slovenskom a českom jazyku.

História československého vojenského leteckého školstva má storočnú tradíciu, píše sa od roku 1919, keď bola založená Letecká škola v Prahe. V tom istom roku bola vytvorená Pilotná škola pokračovacia. V roku 1920 sa hlavným centrom vojenského leteckého školstva stal Cheb, kde bolo ustanovené Riaditeľstvo leteckých škôl. Škola bola neskôr premenovaná na Česko-slovenské ústredné školy pre vzduchoplavectvo a neskôr na Letecké učilište. Od 1924 sa začala zriaďovať Škola pre odborný dorast letectva a vznikla aj Škola pre záložných dôstojníkov letectva. V roku 1925 došlo k zmene v dislokácii Leteckého učilišťa, ktoré bolo preložené do Prostějova a bolo premenované na Vojenské letecké učilište. Od roku 1937 sa začal opäť používať názov Letecké učilište. Likvidácia Leteckého učilišťa sa vzhľadom na okupáciu českých krajín skončila v máji 1939.

Po vzniku Slovenskej republiky, v marci 1939, prevzali novovzniknuté Vzdušné zbrane jeho leteckú výzbroj a organizačnú štruktúru. Veliteľom letectva sa stal pplk. Ján Ambruš, veliteľom pluku mjr. Karol Sojček.

Na konci roka 1939 došlo k celkovej reorganizácii jednotiek. Kvôli stálemu nedostatku bojových pilotov bol zredukovaný počet letiek – z piatich stíhacích vznikli tri (11. a 12. v Piešťanoch a 13. v Spišskej Novej Vsi), zo siedmich pozorovacích tiež tri (1. v Žiline, 2. v Spišskej Novej Vsi a 3. v Nitre). Cvičná letka mala vo výzbroji lietadlá Avia B.534, Letov Š.328, Praga E.39, Praga E.241, Avia Ba.122, Avia Bš.122, Aero A.100, Aero A.11, Aero A.200, Avia B.34, Letov Š.16, Aero A.211 a Dewoitine D.1.

Základom vojenského leteckého školstva na Slovensku sa po vyhlásení samostatného štátu stala cvičná letka Leteckého pluku 3 „Generála – letca M. R. Štefánika“, dislokovaná na letiskách v Piešťanoch, Vajnorochoch a v Nitre. Letka bola v októbri 1940 začlenená do novozriadenej Leteckej školy Slovenských vzdušných zbraní so sídlom na letisku v Trenčianskych Biskupiciach, používajúca pôvodne lietadlá česko-slovenskej proveniencie, neskôr potom nemecké lietadlá. Lietadlá pre výcvik poskytlo Nemecko a Taliansko (tiež aj česko-slovenská zbrojovka Brno). Na obranu slovenského vzdušného priestoru sa používali stroje Messerschmitt Bf 109 (verzie E a G), Avia B.534 a ďalšie stíhacie lietadlá.

Po skončení vojny už v júni 1945 obnovilo svoju činnosť Letecké učilište v Prostějove. V Liberci bola zriadená Prípravná letecká škola, ktorá slúžila pre všeobecný vojenský výcvik a výučbu základov teórie potrebnej na ďalší pilotný alebo spojovací výcvik ďalej slúžiacich. Dňom 15. septembra 1945 bola zriadená Letecká vojenská akadémia a Škola pre dôstojníkov letectva v zálohe v Hradci Králové. V tomto roku bola zriadená aj Letecká spojovacia škola 1 v Pardubicích a znovuzriadená Letecká spojovacia škola 2 v Spišskej Novej Vsi. Praktický výcvik v navigácii, streľbe a bombardovaní leteckých navigátorov, rádiotelegrafistov, strelcov a streleckých dôstojníkov zabezpečovala Letecká strelecká škola, ktorá bola neskôr reorganizovaná na Letecké strelecké učilište.

Dňom 1. októbra 1949 bolo zriadené Letecké technické učilište so sídlom v Liptovskom Svätom Mikuláši, ktoré pozostávalo z Vojenskej odbornej školy leteckých mechanikov, Vojenského výchovného strediska leteckých mechanikov a Výcvikového strediska odborníkov letectva v zálohe. Od roku 1951 sa v Žamberku sformovala Škola pozemných špecialistov letectva. Od roku 1953 získavali príslušníci vojenského letectva vysokoškolské vzdelanie na leteckej a spojovacej fakulte Vojenskej technickej akadémie v Brne a na tylovej fakulte Vojenskej akadémie v Brne. Na jeseň roku 1955 bolo vojenské letecké školstvo predstavované Leteckým učilišťom v Prostějove, Leteckým technickým učilišťom v Liptovskom Mikuláši a Školou pozemných špecialistov letectva v Žamberku. Dňa 1. septembra 1959 bolo zrušené Letecké technické učilište a jeho časť vrátane Vojenskej odbornej školy leteckých mechanikov bola včlenená do novo-sformovaného Leteckého učilišťa premiestneného z Prostějova do Košíc. Na začiatku 60. rokov zostalo Letecké učilište v Košiciach jediným predstaviteľom a zároveň hlavným centrom vojenského leteckého školstva. V Leteckom učilišti boli pripravovaní piloti v dvojročnom štúdiu. Príprava leteckých mechanikov sa realizovala z radov príslušníkov učňovských škôl, trvala dva roky. Kvalitatívnu zmenu znamenalo reorganizovanie Leteckého učilišťa v Košiciach na Vyššie letecké učilište k 1. augustu. 1963. V tomto vzdelávacom celku prebiehal celý komplex výcviku a prípravy pilotov, všetkých pozemných špecialistov letectva. V roku 1967 bola pri Vyššom leteckom učilišti zriadená Vojenská stredná odborná škola letecká. V roku 1970 bola zriadená Dôstojnícka pilotná škola.

Vzhľadom na nové potreby prípravy pilotov a leteckých špecialistov, bola rozkazom prezidenta republiky č. 08 z 28. júna 1972 zriadená dňom 1. septembra 1973 Vysoká vojenská letecká škola SNP v Košiciach (VVLŠ SNP), ktorá mala v podriadenosti dva letecké školské útvary v Košiciach a v Píferove. Tieto plnili úlohu praktického leteckého výcviku. Rozka-

zom prezidenta republiky č. 11 z 22. augusta 1979 boli zriadené dve fakulty: fakulta veliteľsko-inžinierska a fakulta vojensko-inžinierska. Do ich organizačnej štruktúry boli včlenené príslušné odborné katedry. Zároveň vznikli katedry s celoškolskou pôsobnosťou. Od 1. novembra 1986 sa VVLŠ SNP stala školiacim pracoviskom pre výchovu vedeckých pracovníkov. Pre skvalitnenie leteckého výcviku bol k 1. septembru 1987 vytvorený letecký školský útvar v Piešťanoch. Významná etapa vo vývoji školy nastala po novembri 1989. Na základe prijatej vojenskej doktríny a zmenených zahranično-politických väzieb bola prehodnotená štruktúra, úlohy a obsah činnosti vojenského školstva. Došlo k podstatným zmenám v organizačnej štruktúre VVLŠ SNP. V roku 1991 bola škola rozdelená na akademickú časť a na Školiace a výcvikové stredisko letectva, v ktorého pôsobnosti vzniklo i Stredisko zahraničného leteckého výcviku. Zmenila sa podriadenosť leteckých školských útvarov a boli premenované fakulty. Z veliteľsko-inžinierskej sa stala Letecká fakulta a z vojensko-inžinierskej Fakulta leteckej a zabezpečovacej techniky. V tejto dobe začali vo VVLŠ študovať aj civilní študenti. Škola sa vo svojej činnosti plne riadila štátnym zákonom o vysokých školách. Po rozdelení Českej a Slovenskej federatívnej republiky bola zákonom Národnej rady Slovenskej republiky č. 185/1993 Zb. Vysoká vojenská letecká škola SNP premenovaná na Vysokú vojenskú školu letectva generála Milana Rastislava Štefánika. Uvedeným zákonom boli zrušené fakulty.

Zákonom Národnej rady Slovenskej republiky č. 324/1996 Z.z. bola Vysoká vojenská škola letectva gen. M. R. Štefánika v roku 1996 premenovaná na Vojenskú leteckú akadémiu gen. M. R. Štefánika v Košiciach. Dňom 1. októbra 2001 bola zriadená Výcviková letka Vojenskej leteckej akadémie generála M. R. Štefánika v Košiciach.

Spisová a archívna služba v armáde sa v danom období riadila rezortnými predpismi a nariadeniami, kde hlavným predpisom bol Adm-1-1 (Spisová a archívna služba v ČSĽA). Štruktúra archívov a systém využívania archívnych dokumentov umožňoval odovzdávať do archívov ČSĽA aj písomnosti obsahujúce utajované skutočnosti. Sprístupnenie takýchto nosičov informácií širokej odbornej a laickej verejnosti bolo umožnené rozkazom ministra obrany SR č. 38/2004, ktorým boli odtajnené archívne záznamy vzniknuté z činnosti organizačných zložiek ČSĽA dislokovaných na Slovensku z rokov 1945 až 1992 (vo VHA Bratislava sú uložené do roku 1970 a vo Va-centrálnej registratúre Trnava roky 1971 až 1992). Vzhľadom na veľké množstvo písomného materiálu (VHA – 12-tis. škatúl) sa vyznačenie odtajnenia vykonáva až pri poskytovaní požadovaného dokumentu žiadateľovi.

Spisový materiál bol po uzatvorení odovzdávaný spisovňou útvaru do Archívu ČSĽA Olomouc, kde sa vykonával výber dokumentov a skartačné konanie podľa platného skartačného poriadku a plánu v danej dobe. Vybrané dokumenty boli odovzdané na trvalé uloženie do VHA Praha, odkiaľ boli pri delimitácii po rozdelení Českej a Slovenskej federatívnej republiky písomnosti týkajúce sa územia Slovenska prevzaté do VHA Bratislava.

V rámci fondu VVLŠ Košice je spracovaný spisový materiál a rozkazy z rokov 1951 až 1970. Ďalej fond obsahuje diplomové práce a 157 škatúl písomností spoločenských organizácií (KSČ).

Písomnosti VVLŠ Košice ročník 1971 a mladšie sú uložené vo Va-centrálnej registratúre Trnava. Po spracovaní má fond VVLŠ Košice 36 škatúl písomného materiálu z pôsobnosti organizácie a ďalšie škatule podľa rozpisu vyššie. Pri spracovaní boli dokumenty zaradené do inventárnych jednotiek s ohľadom na rok vzniku písomnosti. Dokumenty sú vyhotovené v slovenskom alebo českom jazyku.

Spracované dokumenty môžu osloviť široký okruh bádateľov, ktorí sa zaoberajú vojenskými dejinami Slovenska, vývojom vysokoškolského vzdelávacieho systému v armáde, jeho obsahom a vplyvom politického systému na budovanie ozbrojených síl.

Pre uľahčenie orientácie slúžia abecedne spracované registre – menný, miestny a vecný. Nakoľko pri spracovaní dokumentov boli použité skratky bežné len v podmienkach armády a bez ich ovládania môžu byť poskytované informácie nezrozumiteľné, je v inventári spracovaný prehľad použitých skratiek s ich významom.

Inventár je členený podľa rokov s príslušným inventárnym číslom. Na konci každého inventárneho celku je vyznačené uloženie dokumentov v príslušnej škatuli.

Pri požiadavke na štúdium je potrebné uviesť názov fondu, číslo inventárnej jednotky, číslo škatule a číslo písomnosti (ak je požadovaná jednotlivina a je číslo písomnosti uvedené). V zásade sa predkladá na štúdium celá inventárna jednotka. V publikácii pri citovaní archívneho dokumentu uvádzajte názov archívu, značku fondu, inventárne číslo a číslo písomnosti, napr.: „*VHA Bratislava, f. VVLŠ Košice, i. č.1*“.

Zoznam použitej literatúry:

BAKA, Igor a kol. *Vojenské dejiny Slovenska*, VII. zväzok 1968 -1992, Bratislava : Magnet Press Slovakia s. r. o. 2016. ISBN 978-80-89169-34-4.

ONDRUŠ, Milan. *Vysoká vojenská letecká škola SNP Košice*, Inventár 1. diel 1951 – 1970, VHA Bratislava 2019.

SZABO, S. – ANTOŠKO, M. *45 rokov vysokoškolského leteckého vzdelávania v Košiciach*, 1. vydanie, LFTU Košice 2018. ISBN 978-80-553-2917-.

SZABO, S. – ANTOŠKO, M. *111 rokov lietania v Košiciach*, 1. vydanie, LFTU Košice 2017. ISBN: 978-80-553-3197-3.

Vyhláška č. 628/2002 Z. z. Vyhláška Ministerstva vnútra Slovenskej republiky, ktorou sa vykonávajú niektoré ustanovenia zákona o archívoch a registratúrach a o doplnení niektorých zákonov.

Zákon č. 395/2002 Z. z. Zákon o archívoch a registratúrach a o doplnení niektorých zákonov.